

ARTICLES 1 setembre 2023 21.00 h

Crítica literària

EL RETORN AL SÍMBOL DE GILBERT DURAND

El filòsof i antropòleg Gilbert Durand.

Afirma que la imaginació simbòlica és el tret més essencial i definitori de l'home

Advoca per la primacia de la imatge i del símbol per sobre de la idea en el pensament humà

CESCA CASTELLVÍ LLAVINA

Durant més de vint-i-cinc anys, a la regió de Saboia, el filòsof Gilbert Durand (1921-2012) va consagrar-se a l'estudi antropològic sobre la qüestió de l'imaginari. En va resultar una de les obres més prolífiques en aquest camp, així com la fundació, el 1966, del Centre de Recherche sur l'Imaginaire (CRI) de Grenoble, que reuneix encara avui investigadors de diverses disciplines que cultiven el terror de l'imaginari.

La imaginació simbòlica (1964) vol ser una introducció als textos de l'autor sobre el simbolisme. Deixeble de Gaston Bachelard, Gilbert Durand hi emfasitza la rellevància de l'imaginari en la ment humana, la condició del qual –argumenta– ha estat censurada durant els últims deu segles per la cultura d'Occident. Desmarcant-se d'allò que identifica com un “corrent iconoclasta del pensament occidental” que ha travessat la nostra història des de l'edat mitjana, Durand no només reivindica el paper central de la imaginació simbòlica en totes les formes del nostre psiquisme, sinó que, a més, advoca per la primacia de la imatge i del símbol per sobre de la idea en el pensament humà.

L'autor encapçala l'assaig distingint conceptualment entre signe i símbol. El signe és la representació delimitada d'alguna cosa. La imatge simbòlica, en canvi, ens ofereix una representació possible d'allò que és, en essència, irrepresentable. Aquesta n'és l'especificitat. El símbol és un signe concret, visible, que “evoca, per mitjà d'una relació natural, alguna cosa absent o impossible de percebre”. Per aquesta condició, el llenguatge humà no arribarà mai a desxifrar el símbol una vegada per totes, a expressar-lo amb claredat diàfana: ens demana una interpretació sempre nova del seu sentit essencialment obert.

La capacitat de forjar símbols a través de la facultat imaginativa, apunta Durand, ha estat repudiada per un corrent iconoclasta a Occident que durant els últims deu segles ha operat un “cisma en relació amb la vocació tradicional del coneixement humà”, fent-nos girar l'esquena al poder de la imatge simbòlica. Aquest corrent iconoclasta, que es caracteritza per una tendència a reduir el símbol al signe,

s'articula en tres moments en la història del pensament occidental que assenyalen “una extinció gradual del poder humà de relacionar-se amb la transcendència”.

Durand fa un repàs d'aquests tres moments, el primer dels quals és el corrent científic del cartesianisme. Amb la màxima *cogito ergo sum* de Descartes, tot el pensament passa a estar sota la jurisdicció del mètode matemàtic o analític. La imaginació i la sensació, per contra, seran desestimades com a inductores d'errors. El segon corrent d'iconoclàstia, encara més profund, és el del conceptualisme aristotèlic que es transmet entre els segles XIII i XIX. Per a l'aristotelisme medieval, apologia del *pensament directe*, el món transcendent ha desaparegut, la realitat material ja no apunta a un sentit superior, i l'ésser passa a ser, merament, “la còpula que vincula un subjecte amb un atribut”. Amb això, el símbol esdevé un simple concepte. Aquest “desencantament vers el món del realisme perceptiu” és palpable en la transició de l'art romànic al gòtic: si el primer és indirecte, simbòlic, el segon és directe, perd el significat sagrat i la vocació de conduir a un més-enllà per esdevenir una còpia o ornament realista del món. Per acabar, Durand apunta al dogmatisme teològic com la tendència més important de la iconoclàstia occidental. El monoteisme bíblic prohibeix fabricar i venerar imatges de deïtats diverses que facin ombra a la unitat divina. És en aquest sentit que l'art catòlic refuta la icona.

Sense deixar res per verd, l'autor continua el seu escrutini històric de l'estatus del símbol. A partir del segle XIX, el pensament occidental sembla començar a reconsiderar el paper rellevant de la imaginació simbòlica. I això, gràcies a l'aportació de les disciplines de la patologia psicològica i de l'etnologia. Ara bé, Durand identifica un problema: les hermenèutiques modernes que atenen el poder del símbol acostumen a ser interpretacions parcials d'aquest; són corrents de pensament que “descobreixen la imaginació simbòlica per mirar d'integrar-la en la sistemàtica intel·lectualista en voga”. Les anomena hermenèutiques reductives, perquè redueixen el símbol a signe, i el seu sentit a un seguit de dades científiques. Vet aquí la psicoanàlisi de Freud, per exemple, que malgrat haver recuperat el valor del símbol, el redueix a un símptoma sexual; o el funcionalisme de Georges Dumézil, que redueix el símbol a una funció sociològica desxifrable a través del

llenguatge, o, encara, l'estructuralisme de Lévi-Strauss. Totes tres pequen de reduir la vastitud de la realitat simbòlica per culpa del seu afany de racionalitzar-la.

A aquestes hermenèutiques “reductives”, Durand hi contraposa el que anomena hermenèutiques “instauratives”, que per contra amplifiquen el símbol, tornant a introduir, al pensament occidental, la funció transcendent de les imatges simbòliques. En aquest sentit fa referència a Ernst Cassirer, pel qual l'home és un *animal symbolicum*. El pensador polonès considera que la consciència humana és constitució del món, perquè “les coses només existeixen per mitjà de la *figura* que els dona el pensament objectificador: eminentment són *símbols*”. Durand reconeix també l'aportació del psiquiatra Carl Jung, a parer del qual el símbol és multívoc, “remet a alguna cosa, però no es redueix a una sola cosa”. Gaston Bachelard, que indaga en el camp de la imaginació poètica, explica que el símbol crea una cosmologia i ens desvela el món. El filòsof de *La poétique de la rêverie* explicita aquest món que, “als antípodes de la ciència, és, malgrat tot, èticament primordial, rector de tots els descobriments científics”. Segons Durand, és Bachelard qui aconsegueix revertir més contundentment la iconoclàstia que ha vertebrat els últims segles el nostre pensament: el filòsof francès no sols no interpreta el simbolisme des de la crítica científica, sinó que també supera la lectura del símbol des de la “simple i confusa immersió en el que és oníric”.

A les conclusions, l'autor afirma que la imaginació simbòlica és el tret més essencial i definitori de l'home, perquè juga un paper fonamental en totes i cadascuna de les nostres operacions mentals. Argumenta que és un factor equilibrant en l'aspecte biològic, psicosocial, antropològic i cosmològic. Quan l'amenaça del buit o el no-res de la mort desestabilitza el nostre equilibri vital, la imaginació pot ajudar a restablir-lo: vet aquí la garantia per a l'evasió del que es presenta com una realitat intolerable. D'altra banda, el símbol és l'encarregat de mediar entre la pulsíó, els instints i la repressió; allò que permet a l'individu de socialitzar a través del bon equilibri mental. L'autor considera, a més, que la imaginació simbòlica fa una funció d'eufemització, “però no com un mer opi negatiu, màscara amb la qual oculta la fesomia horrible de la mort, sinó com un dinamisme prospectiu que, a través de totes les estructures del projecte imaginatiu, procura

millorar la situació de l'home en el món". Per acabar, en el rol cosmològic, la funció simbòlica ens projecta cap a la recerca d'un sentit transcendent: el símbol intercedeix entre la realitat temporal i l'eterna, el món material i un més-enllà, l'home i la divinitat. Però Durand encara aventura més: en aquest assaig, la distinció entre el conscient racional i l'imaginari desapareix del tot, perquè la funció simbòlica amara tot el pensament, de mig a mig, fins al punt que el sentit propi, apunta l'autor, no és sinó un cas particular del sentit figurat.

La riquesa de les conclusions del filòsof demana una lectura rigorosa, que els convido a emprendre amb enteniment i amb ànima. Al final no podran fer més que adonar-se, amb l'autor, que els símbols i les metàfores poètiques són les veritables *hormones de l'energia espiritual*.

La imaginació simbòlica

Autor: Gilbert Durand. Traducció i pròleg d'Adrià Pujol Cruells **Editorial:** Fragmenta **Pàgines:** 145

PUBLICAT A

LA REPÚBLICA 02-09-2023, Pàgina 22